

Jarní svátky – V. Horpeniak

Lidé na staré Šumavě věnovali velkou pozornost slavení velikonočních svátků, které chápali především jako připomínku základních ideálů své křesťanské víry. Rozjímalí nad smyslem oběti a příkladem boží lásky, připomínali si Kristovo utrpení a především slavili jeho vítězství nad smrtí a začátek nového života. Při pohledu do minulosti si uvědomujeme, jak silně církevní rok prostoupil životem lidí starých dob a také, jak se křesťanská kultura mísila s přežívajícími pohanskými praktikami tak, že obojí lze dnes jen stěží od sebe oddělit.

Dívky v krojích v Železné Rudě, historický snímek po 1900, archiv Muzea Šumavy

Květná neděle

Velikonoce jako nejdůležitější křesťanské svátky roku připomínají významné události ze života Ježíše Krista. V jistém smyslu začínají už Květnou nedělí a týdnem, který nedělí Zmrtvýchvstání předchází. Při bohoslužbách Květné neděle se světí jarní ratolesti na památku Kristova slavného vjezdu do Jeruzaléma. Ježíš jedoucí na oslátku byl v Jeruzalémě nadšeně pozdravován zejména dětmi, které mu mávaly olivovými ratolestmi, nebo mu ratolesti kladly na cestu. Přípomínkou této události byly průvody věřících s posvěcenými ratolestmi, při nichž zaznívaly zpěvy oslavující Krista Krále. Součástí těchto procesí bývaly ve starší minulosti pojízdné sochy Ježíše sedícího na oslátku, upevněné na podstavci s kolečky. Takové sochy se dochovaly v některých muzeích, například v Českých Budějovicích nebo Strakonících.

Na Šumavě se na církevní slavnost Květné nebo také Palmové neděle připravovali hlavně chlapi. Z předem napučeného proutí lísek a vrb splétali dlouhou metlu vyztuženou tyčí, doplněnou někdy jalovcem a ozdobenou pentlemi. Takto

upraveným ratolestem Květné neděle se na Šumavě říkalo „Palmbesen“ - palmová metla nebo „Polmgartn“ - palmová zahrada. Tyto „polmgartn“ bývaly dlouhé až několik metrů a bylo obtížné s nimi vejít do kostela. Šestimetrové „polmgartn“ nesli dva nebo více chlapců. Posvěcené ratolesti, zejména jívové větvičky, zastrkovala hospodyně po návratu z kostela za krokve svého stavení nebo za kříž ve světnici. Dům měl být takto ochráněn před nečistými silami a také před bleskem a bouří. Lidé také před obědem Květné neděle polykali svěcené kočičky, aby byli zdraví. Podobně se také něco z posvěcených ratolestí přidávalo dobytku do krmení. „Polmgartn“ se také užívaly při prvním jarním vyhánění dobytka na pastvu. V Kvildě a okolí se na Květnou neděli zapalovalo v malé míse kadidlo, kterým se okouřila stáj. Také se tvrdilo, že o Květné neděli se otvírají poklady ukryté v zemi. Mělo se to dít tehdy, když se v kostele právě světily ratolesti nebo zpívaly pašije. Podle jedné z pověstí mohli takto lidé zahlédnout truhlu naplněnou zlatem v úvozové cestě pod horou Sedlo u Albrechtic.

Zelený čtvrtek

Ústřední postavení ve slavení Velikonoc má velikonoční třidení (triduum) zahrnující Zelený čtvrtek, Velký pátek a Bílou sobotu. Během těchto dní se práce v hospodářství omezovala jen na to nejnnutnější. Důležité místo v té době měla návštěva kostela a domácí modlitby.

Při Gloria mše svaté Zeleného čtvrtku se kostelní zvony slavnostně rozhlaholí a pak na znamení utrpení Krista zmlkají až do Gloria velikonoční vigilie večer nebo v noci před nedělí Zmrtvýchvstání. Říkalo se, že „zvony odletěly do Říma“. Obvyklé zvonění kostelních zvonů v tu dobu nahrazoval zvuk hrkaček - řehtaček, klapaček. Mnohdy už o Zeleném čtvrtku v poledne se po vsích objevovaly početné skupiny chlapců s těmito podomácku vyrobenými dřevěnými nástroji. Vedl je mistr – velitel. Před každým stavením zahrkali a přednášeli zvláštní veršované výzvy k modlitbám. V Odolenově u Sušice říkal vedoucí chlapec u kříže na návsi: „Ó, ty nešťastný Jidáši, cos to učinil, že jsi svého Mistra Židům prozradil. Za to budeš v pekle hořeti a s Luciperem tam přebývat.“ Na to všichni zvolali „Židé nevěrní...!“ Potom hrkali po celé návsi a když se vrátili, pomodlili se u kříže „Anděl Páně“. Na horní Šumavě se řehtalo už brzy ráno, když se rozednívalo, pak v době obvyklého poledního zvonění a při večerním stmívání. O Velkém pátku se hrkalo také kolem třetí hodiny odpolední na památku hodiny, kdy zemřel Kristus. V Kašperských Horách hrkali a klapali chlapci nejen v ulicích ale i na kostelní věži. Někdy, zejména o Bílé sobotě, dostávali chlapci za své koledování odměnu – vajíčka nebo peníze. Tu rozděloval mistr – velitel. O Zeleném čtvrtku se mělo pojíst něco zeleného jako špenát, špenát z kopřiv nebo řeřicha potoční s vejci. Sel se hrách, aby nebyl červivý. Hospodyně pekly „jidáše“ a mazaly je medem, poněvadž Jidáš zradil sladkým políbením Krista. Děvčata se na Zelený čtvrtek před východem slunce myla rosou, nebo pak v potoce, když se na věži zvonilo „Gloria“.

Koledníci s velikonočními hrkačkami v Hartmanicích, historické foto kolem 1920, archiv Muzea Šumavy

Velký pátek

Na Velký pátek se podle lidové víry nesmí hýbat se zemí, poněvadž Ježíš byl do ní pochován. Stavení se vykrápěla svčenu vodou, aby lidé byli chráněni před neštěstím a od zlých lidí. Venkované nesli do polí posvěcené ratolesti z Květné neděle a modlili se, aby Bůh zachoval úrodu. Zbožně se modlili také u křížů a křížků a s pokorou na nich líbali všech pět Kristových ran. Pobožnostmi ožívaly také například venkovní kapličkové křížové cesty, různé Kalvárie či další místa připomínající Kristovy pašije jako například u Železné Rudy, Hor Matky Boží, Borových Lad, Volar, Vimperka, Prachatic a d. V Kašperských Horách takovým místem byla kaple Hory Olivetské u staré cesty na Rejštejnu. Lidé hojně navštěvovali kostel, účastnili se velkopátečních obřadů a pobožností křížové cesty, naslouchali pašijím, rozjímali. O Velkém pátku a Bílé sobotě se modlili v kostele u takzvaného Božího hrobu, u kterého například v Kašperských Horách stáli čestnou stráž členové spolku ostrostřelců a veteránů ve svátečních uniformách. Zajímavý sklářský Boží hrob z počátku 19. století se dochoval v poutním kostele sv. Anny v Javorné. Je vybudován na principu divadelních kulis malovaných na dřevěných vyřezávaných deskách. Mezi kulisami stojí z prken vyřezané a malované alegorické postavy Moudrosti, Víry, Lásky a Naděje, dále postavy sv. Jana a Panny Marie. Nad sochou mrtvého Krista kroužily pomocí jakéhosi lamelového kolotoče postavičky andělů. Účinek tohoto Božího hrobu dotvářejí desítky do prostoru zavěšených barevných skleněných baněk, snad původně naplněných vodou, za nimiž hořely svíčky.

Vigilie

Bílá sobota, na znamení toho, že Kristus odpočívá v hrobě je dnem ticha. Mnohdy však už po setmění začínají bohoslužby velikonoční vigilie, které ovšem patří už neděli Zmrtvýchvstání. Tuto vigilií uvádějí působivé obřady žehnání ohně a

přípravy velikonoční svíce – paškálu. K tomuto obřadu se od nepaměti zapalovala před kostelem malá hranice. Oheň měl být zažehnut jiskrou vykřesanou z kamene. Řečí symbolů to znamená, že Kristus při zmrtvýchvstání vyšel z kamenného hrobu jako Světlo světa. Podle slov proroků se pro církev stal „kamenem úhelným – kvádrem nárožním“. Lidé symbolice velikonočního ohně správně nerozuměli, byli pod vlivem pověr a nazývali tento ohýnek „pálením Jidáše“. Vzniklé oharky pak sbírali a dávali je do podkroví, aby Bůh ušetřil dům od ohně a všeho zlého. U mládeže býval o tyto oharky často takový zájem, že při obřadu v Kašperských Horách musel kvůli pořádku asistovat místní strážník. Ze stejných důvodů se prý žehnání ohně několikrát uskutečnilo s vyloučením veřejnosti. Velikonoční vigilie se dříve slavila poměrně okázale, s velkou účastí věřících. Závěrečná slavnost Vzkříšení ukončovaná procesím tak bývala podobně jako Boží Tělo velkou společenskou událostí, při které zněly nejen zvony a rány z moždířů ale také břeškná dechovka. Dokládá to svědectví z Kašperských Hor z počátku 20. století: *„Zvony se rozhlaholily poprvé při Gloria a pak v závěru bohoslužby, kdy se v kostele a před kostelem řadilo velké procesí. V tu dobu už všechna okna domů na náměstí zářila zevnitř světlem svíček umístěných na zvláštních stojáncích. Snad všichni obyvatelé městečka byli na nohou, aby zažili vrchol velikonočních svátků. Do čela průvodu se postavila dechová hudba, vyhrávající nejen nábožné písně, ale i pochody. Dále se řadily spolky, jako první ostrořelci, hasiči... a nakonec veteráni. Za nimi šli chrámoví zpěváci a dále ministranti s cinkajícími zvonky. Pod baldachýnem – nebesy důstojně krácel pan děkan držící v rukou velkou starobyloou monstranci se svátostí. Za ním následovali muži s kostelními korouhvemi a pak tu už byly dívenky v bílých šatičkách se soškami světic a Panny Marie. Průvod uzavírali ostatní věřící. Vyhrávání kapely se tu střídalo se sborově přednášenými modlitbami a hlasitým zpěvem velikonočních písní. Slavnost vedle vyzvánění zvonů podtrhovalo střelení z moždíře, který byl umístěn u budovy děkanství. Hasič Adler, povoláním místní kominík, průvod každoročně obohacoval odpálením pestrobarevného ohňostroje, jehož záři pozorovali i obyvatelé vzdálenějších osad v okolí. Když procesí obešlo celé náměstí, vrátili se všichni do kostela, kde tuto slavnost velikonoční radosti uzavřelo slavnostní Te Deum.“* Lidé věřili, že když večer o Bílé sobotě velebně zazní zvon k slavnosti Vzkříšení a kněz radostně zazpívá *„Vstalt' jest této chvíle!“*, přestává moc nečistých sil, které si přece jen víc troufaly, když Pán Ježíš ležel v hrobě.

Plné ruce práce měly o svatém velikonočním týdnu zejména hospodyně a děvečky. V domě a celém hospodářství se prováděl velký úklid, podlaha se drhla doběla, pekly se bochánky zvané „mazance“ a koláče, barvila se vajíčka. V noci před nedělí velikonoční si chlapani odnášeli vajíčka od těch děvčat, s kterými tančili o masopustu. Zvláštní význam měla vajíčka, která slepice snesly na Zelený čtvrtek. Hospodyně si je označila a dávala spolu s bochánky k posvěcení v kostele o Božím hodu velikonočním.

Dejte vajíčko...

Právě velikonoční vajíčka jsou u nás jedním z nejznámějších a patrně z nejstarších symbolů jarních svátků. Tak jako z tvrdého, nehybného, zdánlivě

neživého vajíčka v určitý den vyjde nový, mladý život, tak také Kristus, mrtvý a pohřbený, vyšel vítězně z hrobu. V Evropě byla velikonoční vajíčka jako symbol vzkříšení a věčného života svěcena – žehnána už ve 12.století. Od dávných dob se velikonoční vejce barvila hlavně červeně, protože červená je barvou života. Ve středověku se červeně obarvená vajíčka vkládala do velikonočního Božího hrobu. Význam křesťanského velikonočního symbolu mají nepochybně i vajíčka objevená archeology v raně středověkých hrobech v Čechách. S velkým zaujetím se na Šumavě prováděl starodávný zvyk vzájemného ťukání vajíčky. Provádělo se to doma nebo často za bujarého veselí venku před kostelem, po skončení slavné mše svaté na Boží hod. Uzavíraly se sázky o to, čí vejce se ukáže jako silnější. Vyhrával a vajíčko získával ten, kdo protivníkovi vajíčko svým vajíčkem prorazil. Podobně se vajíčko natukávalo mincí – krejcarem. Před obědem na Boží hod si ťukali vajíčky manželé. Tvrdilo se, že čí vajíčko se dřív proklepne, ten prý zemře dřív než ten druhý. Před svátečním obědem se měl na lačný žaludek pojmít kousek z posvěcených velikonočních vajíček, které kněz předtím požehnal dopoledne v kostele.

Na horní Šumavě se k obědu na Boží hod podávala hovězí polévka s rýží, dále hovězí se zelím, vepřové s knedlíky a nakonec koblihy. Po obědě šel hospodář do polí, kde zasadil posvěcenou ratolest z Květné neděle, aby pole byla chráněna před kroupami a jinou nepřízní počasí.

Pomlázka

I v šumavském podhůří se jaro probouzelo pomlázkou. Zejména o pondělí velikonočním zde šlehají chlapi děvčata, aby „byla zdráva a svěží“. Pomlázka prý jako metličky v lázni měla pomoci k osvěžení a prokrvení těla, podle jistého výkladu tímto osvěžením dokonce povzbudit u dívek pohlavní aktivitu. Výraz pomlázka se dává do souvislosti s podstatným jménem pomlazení. Patrně ještě před přijetím křesťanství se jarnímu šlehání mladými proutky přisuzoval magický omlazující účinek. Pod pojmem pomlázka si představujeme jarní proutek, nebo spletené vrbové proutky (někdy vyzdobené barevnými stužkami), kterými se o velikonocích šlehaly mladé dívky a ženy. Jmenovala se tak i vlastní exekuce – tedy vyplácení, šlehání. Pomlázka znamenala také velikonoční pochůzku doprovázenou koledováním nebo i velikonočními dary, které koledníci dostávali od vyšlehaných dívek. Zcela jinak vysvětlovali pomlázku středověcí kazatelé, kteří tvrdili, že manželé se vzájemným vyplácením rukou či metlami nabádali k pohlavní zdrženlivosti v době hlavních křesťanských svátků. Také se tvrdilo, že křesťané se vzájemně šlehají, aby si připomněli, že i Kristus byl bičován. Koledních průvodů se účastnili pouze muži. Právo velikonočního koledování s pomlázkou začínalo o půlnoci z Božího hodů na Pondělí velikonoční. Teprve prý až o velikonočním úterý mohly ženy vyplácet mládence a muže. Za koledování dostávali chlapi vajíčko nebo hedvábný šátek, nezřídka je čekalo polití studenou vodou z otevřeného okna.

Ve Velharticích koledníci říkali:

„Vejce, vajíčka snáší slepička. Hledá je, sbírá hospodyňka.

Až je vysbírá, mě jedno dá červené, modré malované.

Když mi je nedáte, vaši dcerku neudáte.

Ona bude v koutku sedět, do jednoho místa hledět.“

Na horní Šumavě prý pomlázku neznali. O velikonočním pondělí zde posílali komotři svým kmotřencům červeně obarvená vajíčka, koláče a buchty. Dívky svým chlapcům zasílaly uzlíček, ve kterém byl velikonoční bochánek, červené vajíčko, šátek, kapesník nebo i košile. Tento jistě vítaný dárek z lásky opláceli chlapci tím, že svou milou vyvedli odpoledne „auf Emaus“, to znamená, že s ní podnikli vycházku, šli s ní k muzice do hostince, kde platili veškerou útratu. Evangelijní vyprávění o cestě Kristových učedníků do Emauz z bohoslužeb pondělí velikonočního se promítlo i do takzvaného emauzského chození o tomto dnu. Již brzy ráno vycházeli „emauzští chodci“, aby s modlitbou a se zbožným zpěvem navštěvovali v okolí kapličky a boží muka.

Kristus z Lidlových Dvorů, detail - lidová dřevorezba 19.století, Muzeum Šumavy, foto V.Horpeniak